

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VII
VOLUME 7

Accepted on December 25th 2018, at the 10th meeting of the SASA
Department of Language and Literature

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2019

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 25. децембра 2018. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2019

© Српска академија наука и уметности, 2019

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртном броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године. У седмом броју су текстови са Трибине из 2018. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
6. II 2018 – 18. XII 2018.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручна сарадница
Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару : 1512–1942–2012 / уредници Јасмина Грковић-Мејмор, Виктор Савић</i>	11
<i>Чудојворна икона у Византији / Бојан Миљковић ; уредник Љубомир Максимовић</i>	27
<i>Зборник радова Визанџолошкој инстџијутџа. Књ. 53 / уредници Љубомир Максимовић, Бојана Крсмановић</i>	27
<i>Миранџи у Европи 21. века : зборник радова са научној скуџа одржаној 5–6 маја 2017. / уредник Тибор Варади = <i>Migrants in 21st century Europe : proceedings of the international conference held on 5–6 May 2017 / editor Tibor Várady</i></i>	41
<i>Сџановање Рома у Србији : сџање и изазови / уредници Тибор Варади, Злаџа Вуксановић-Маџура</i>	41
<i>Живој и дело српских научника. Књ. 11–15 / уредник Владан Д. Ђорђевић</i>	55
<i>Lives and work of the Serbian scientists : [book of abstracts] / editor Vladan D. Đorđević</i>	55
<i>Криџичко издање дела Иве Андрића. Коло 1, књ. 1–5 / уредник Зориџа Несџоровић</i>	79
<i>Помени давних сеоба : знамења српске џовеснице / Динко Давидов</i>	97

Слободан Јовановић : теорија / Борис Милосављевић ; уредник Душан Т. Бајиковић	105
Даворин Јенко : (1835–1914) : прилози за културу сећања / уредник Капарина Томашевић	121
Јосип Славенски : (1896–1955) : поводом 120. годишнице рођења композиitora / уредница Ивана Медић	121
Дан Библиотеке САНУ посвећен Алекси Шантићу (1868–1924–2018)	139
Сиси и људи : приче из адвокатске архиве / Тибор Варади	159
Пуи у јуче : приче из адвокатске архиве / Тибор Варади	159
Глас одељења историјских наука САНУ : (посвећен академику Милораду Екмечићу) / уредник Михаило Војводић . . .	177
Grid-side converters control and design : interfacing between the AC grid and renewable power sources / Slobodan N. Vukosavić	185
Речник српскохрватској књижевној и народној језика. Књ. 20, Пејојодан – јојдео / [уредници Даринка Горјан Премк ... и др.]	201
Хиландарски зборник. Књ. 14 / уредник Мирјана Живојиновић	217
Косовско-метохијски зборник. 7 / уредник Михаило Војводић	217
Словенска терминологија данас / уредници Предрај Пиер, Владан Јовановић	233
Еколошки и економски значај фауне Србије : зборник радова са научној скуја одржаној 17. новембра 2016. / уредник Рамила Пејановић	251
Култура, основа државној и националној идентитетја : зборник радова са научној скуја одржаној 24. и 25. новембра 2016. године / уредник Александар Косић	269

<i>Економија : запоуленоси и рад у Србији у 21. веку : зборник радова са симпозијума одржаног 4. и 5. децембра 2017. / уредник Александар Косић</i>	269
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	287

Критичко издање дела Иве Андрића. Коло 1, књ. 1–5 / уредник Зорица Несторовић. – Београд : Задужбина Иве Андрића, 2017

Књ. 1, Приповетке : Српска књижевна задруга, Београд, 1924. / Иво Андрић ; приредио Милан Алексић.

Књ. 2, Приповетке : Српска књижевна задруга, Београд, 1931. / Иво Андрић ; приредила Зорица Несторовић.

Књ. 3, Приповетке 2 : Српска књижевна задруга, Београд, 1936. / Иво Андрић ; приредила Драгана Грбић.

Књ. 4, Нове приповетке : Култура, Београд, 1948. / Иво Андрић ; приредила Марија Благојевић.

Књ. 5, Лица : Младост, Загреб, 1960. / Иво Андрић ; приредила Слађана Јаћимовић.

Поздравна реч: академик Владимир С. Костић, председник САНУ

Говорили: академик Миро Вуксановић, председник Уређивачког одбора проф. др Радивоје Микић, потпредседник Уређивачког одбора проф. др Зорица Несторовић, руководилац пројекта и уредник

У Београду, уторак 3. април 2018. у 13 часова

Владимир С. Костић

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Без посебне намере и, верујем, игром случаја, данашњом трибином завршавамо обележавање годишњице Иве Андрића, која се највећим делом одиграла прошле године, али ево, свој пуни круг

приводи крају почетком априла 2018. године. У обележавању живота и рада својих чланова САНУ се сусреће са бројним питањима закаснелих вредновања, пристојности у редоследу и хијерархији поштовања које смо дужни да искажемо онима чија дела нису нужно ни једнака, са непријатним императивом мере да се негде не претера или, још горе, закине. Већина наших чланова има дело које је у разним областима доносило неки искорак или, многи ређе, дигитални прескок, да би се даље та област кретала и развијала, добијајући своју аутономију и замаха – онај искорак са почетка ове конфузне реченице постаје тако истина препознатљива цигла у темељу какве приче о људском напору – препознатљива, али омеђена, ограниченог домета и улоге, само мали део огромног континуитета, који полако, јер другачије не може, бива превазиђен временом и сазнањима која ће му следити. Сасвим ретко, и код нас и у свету, сусрећемо се са једним другачијим стваралачким трагом који не пристаје да буде временски и просторно, па ни значењем, ограничен, који се временом мења, постаје нешто попут каприциозног и дивљег речног тока, који нас у својим менама изненађује независно од пристанка или намере аутора – аутора који је некада, док је још присутан, преко тог тока покушавао да изгради ћуприју. Такав осећај имали смо обележавајући годишњицу Андрића, када смо се питали има ли смисла обележавати оно што је несумњиво постало део наших свакодневница и општепознатих схватања. Међутим, у приказу *Крићичкој издања дела Иве Андрића, коло I, књ. 1–5* (Београд, Задужбина Иве Андрића, 2017), рекао бих кратко, јер ће говорити компетентнији и речитији, да се ради о послу који се морао урадити, послу који је неизбежан и потребан. Упркос томе што је свака реч о Иви Андрићу у сенци Андрићевих реченица о уметности и њеним доменима, које ћете ми, надам се дозволити да цитирам (Андрић их је позајмио Гоји), кад већ сâм није у могућности да се од оваквог неспретног рецитатора ограда:

„Видите, уметник то је ‘сумњиво лице’, маскиран човек у сумраку, путник са лажним пасошем. Лице под маском је дивно, његов ранг је много виши него што у пасошу пише, али шта то мари? Људи не воле ту неизвесност ни ту закукуљеност, и зато га зову сумњивим и дволичним. А сумња, кад се једном роди, не познаје граница. Све и кад би уметник могао некако да објави свету своју праву личност и своје позвање, ко би показао свој прави пасош, ко би веровао да нема у џепу, сакривен неки трећи? И кад би скинуо маску, у жељи да се искрено насмеје и право погледа, било би још и тада људи који би га молили да буде потпуно искрен и поверљив, и да збаци и ту последњу маску која толико личи на људско лице.“

Миро Вуксановић

КАНОНСКИ АНДРИЋ

Ретка су критичка издања у европској науци о књижевности, у српској нарочито. Такве едиције великих писаца настају годинама, јер је неопходно да приређивачи имају завидну припрему, филолошко знање, оштро око, стрпљивост и љубав према чињеницама, укључујући и детаље који су безмало невидљиви. Такав посао је покушај одмотавања, боље да кажемо – враћања уназад, од завршеног штива, више пута објављиваног, савесно или с пропустима издавача, одатле до прве сачуване белешке, до прве скице, до идеје, а све да бисмо научним путем, користећи домете савремене текстологије открили како настаје, како живи и како се отвара изузетно књижевно дело. Ако то постигнемо, писац чије се књиге приређују бива изучен на начин који свим његовим тумачима нуди дилеме и одговоре, а у исти мах писац бива учвршћен, готово непомичан, у свом језику, у култури којој припада. И то је златан резултат оваквих прегнућа.

Имајући на уму таква и сродна становишта, Одељење литературе и језика САНУ изабрало је Комисију са задатком да изради начела за критичка издања. Комисија је имала шест чланова: академик Драгољуб Павловић, дописни члан Младен Лесковац, универзитетски професори Мидхат Бегић, Драгиша Живковић, Мирослав Пантић и Стојан Суботин. Они су посао завршили у мају 1966. године, на тродневном састанку, на Космају, а *Начела за критичка издања* су објављена 1967. Уредник је био академик Војислав Ђурић.

Тамо је, на почетку, дата дефиниција:

„Под критичким издањем подразумева се издање које у највећој могућој мери верно и аутентично васпоставља оригинални текст некога дела, тако да се на основу таквога издања може у потпуности сагледати ауторова воља у погледу мисли, стила и језика; то васпостављање истовремено треба да што тачније прикаже читав стваралачки поступак у настанку дела; најзад оно мора бити пропраћено критичким апаратом који читаоцу омогућује потпуније разумевање како самога дела тако и пишчевог стваралачког поступка и да у исти мах олакша праћење и контролисање читавог рада самог приређивача.“

Одатле почиње свако казивање о критичким издањима која су објавиле задужбине Доситеја, Црњанског, Десанке Максимовић, или појединци који су умели да обављају институтске послове. Њихови поступци се разликују, а неки од поменутих нису ни довршени. Довољно је оволико као доказ зашто су такве научне књиге ретке.

Више од четрдесет година се препричава како је академик Ђурић, после смрти Иве Андрића, држао у руци роман *На Дрини ћурџија* и гласно говорио да је куцнуо час да се ради критичко издање те знамените књиге. И рађено је, двадесетак година, и није урађено. О томе ће се тек писати, а у извештајима се помиње до 1995. године. Нико неће моћи да прескочи главну сметњу недовршеном послу, а то је полазак с најтежег места, од најзахтевнијег романа. Тако је ствар кренула и стала. Било је и других сметњи.

Међутим, захваљујући Задужбини Иве Андрића, која као јединствена установа, основана по тестаментарној жељи Писца, делује од 1976. године, обављене су припреме за критичко издање књига нашег Нобеловца. Андрићева укупна рукописна грађа систематизована је и обрађена у Архиву САНУ. Објављен је каталог тог фонда који захвата око сто и осамдесет хиљада страница, дигитализованих захваљујући Филолошком факултету и донаторима. У годишњаку *Свеске Задужбина* је објавила велики низ прилога који су критичка издања краћих Андрићевих рукописа, а потом и елаборат о приређивању целине. Задужбина, САНУ и Библиотека Матице српске, чији су библиографи обрадили безмало шеснаест хиљада јединица, на српском и још четрдесет и девет језика, објавили су библиографију Андрићевих радова од 1911, од прве објављене песме у *Босанској вили* до 2011. године. То је најобимнија српска библиографија с радовима једног писца, укључујући и литературу о њему. И Андрићев музеј и издавачи, Српска књижевна задруга и други, сачували су грађу, књиге и друге публикације с Андрићевим белешкама на њима. Овде се назире обим посла и томови књига у низу.

Све поменуто, и оно што је у набрајању изостало, окуражило је садашњи Управни одбор Андрићеве задужбине да започне објављивање књига у замашној едицији *Критичко издање дела Иве Андрића*. На основу наших и страних правила у таквим пословима, поштујући општепризнате норме, према сопственом приређивачком искуству и научном афинитету, „Начела за критичко издање дела Иве Андрића“ израдила је др Зорица Несторовић, редовни професор Филолошког факултета у Београду. Формиран је Уређивачки одбор. Одабрани су приређивачи за Прво коло. Све је то ишло прилично брзо, јер је циљ био јасан, као и пут до циља. Али, још једном се потврдило да нема великог резултата без великог ризика. То је као полазак да се преплива пучина. Поређење није претерано. Да је било лако, књиге пред нама би изашле раније.

Знам, ено их још, какви су коментари поводом нашег рада написани на друштвеним мрежама, како се зову она места где може ко год хоће, без страха да ће бити кажњен, да пише шта му падне, да грди и

потура неистине. Знам и какав се подсмех чуо од оних који су знали о коликом захвату је реч. Измакли су се, на почетку, и стручњаци у Андрићевој задужбини, јер их је искуство на то притерало. Накнадно су разумели да је баш ту, у Задужбини, право место да се серија критичког издања започне и заврши, да је то задужбина у Задужбини. Накнадно је подршку дало и Министарство културе.

Ми не можемо данас да поуздано погодимо шта би о критичком издању својих књига рекао Иво Андрић, али смо сигурни да би био задовољан што је добио, што је почео да добија, канонске текстове својих приповедака, што се види колико се борио за чисту реченицу и чисти текст, колико је тешкоћа имао са штампарима, па је нека издања морао и да поништава. Можда ће когод рећи да би Андрић приговорио објављивању његових рукописа, у скицама, с преправкама, у разним приликама насталим, али такве записе не бисмо имали да их није управо Андрић сачувао. Прва наша дужност је испуњена: све што је испод Андрићеве руке донето је у аутентичном облику. Ту је средиште укупног подухвата.

Добили смо Прво коло у пет књига *Критичкој издања дела Иве Андрића*. Чини га пет збирки приповедака које је Андрић за живота објавио. Збирке су приређене као у њиховом првом издању. Обим је неколико пута већи. Око канонског текста природно се окупљају филолошке и друге анализе, у сагласју с „Начелима“ САНУ из 1967, где су „Начела“ оно што им је име, а сваки писац и његово дело траже посебан приступ и поступак. Таквим начином, с пуном свешћу да њихов посао остаје у историји српске књижевности, пет младих научника остварили су подвиг који је трајао од септембра 2016, од прилаза задатку, до марта 2018, када је пет Андрићевих књига, урађених по савременим правилима за критичка издања, изашло из штампе.

Признања и честитке припадају приређивачима, Зорици Несторовић, руководиоцу пројекта, Слађани Јаћимовић, Драгани Грбић, Марији Благојевић, Милану Алексићу и свима који су им помогли.

У изради је Друго коло у пет књига. Изаћи ће идуће године.

Радивоје Микић

ВЕЛИКИ ПОСАО СРПСКЕ КУЛТУРЕ

Свака култура има своје велике послове. Један од великих послова српске културе је и припремање и објављивање критичких издања дела српских писаца. И кад се само овај аспект гледа, ми данас немамо много разлога за задовољство, пошто се критичка издања дела наших

писаца готово могу пребројити на прстима једне руке. А тај велики посао је и вишеструко важан. Нема историчара српске књижевности који се није жалио на то да није имао на располагању оно што му је потребно за изучавање и описивање те књижевности. Лазар Бојић, који је, с почетка 19. века, 1815. године, у Пешти објавио књижицу под насловом *Памјатник мужем у славено-српском књижесѣву славним*, књижицу која се може сматрати почетком књижевно-историјског проучавања српске књижевности, пошто је у њој детаљније приказан рад тек четворице српских писаца, али и направљен попис свих писаца за које је Бојић уопште знао, вајка се како је биографије Јована Рајића и Доситеја Обрадовића морао да уради „по немецким изданијам“, а биографије Атанасија Стојковића и Григорија Трлајића „по преданијам“. Пишући читав век касније своју *Историју нове српске књижевности*, Јован Скерлић се, 1914. године, такође жали: „Један посао овакве врсте и оволикога обима, који се сада први пут ради у српској науци о књижевности, није ишао без великих тешкоћа, које могу знати само они који су радили сличне послове. Међу осталим тешкоћама да поменем само главне: и до данас ми немамо потпуну српску библиографију и поуздан биографски речник српских писаца. Ради једнога наслова или једнога датума требало је утрошити читаве дане“.

Ако Лазар Бојић, као сасвим млад човек, као „первога лета филозофији слушател“ и није могао знати за праве тешкоће књижевно-историјског заната, Јован Скерлић је, у свом вајкању на те тешкоће, акценат ставио на оно што је заиста елементарно а толико му је као човеку у сталној борби са временом недостајало – библиографију и биографски речник писаца. А на оно што су у опису тешкоћа са којима су се суочили, због прилика у којима су радили и стања у коме се тада наука о књижевности налазила, изоставили Лазар Бојић и Јован Скерлић указао је Младен Лесковац, који је, пред сам крај педесетих година прошлог века, у сасвим другачијем књижевно-научном амбијенту, 1959. године, у *Летопису Мајице српске*, објавио програмски оглед „За критичка издања новијих српских писаца“. Полазећи од става да „са критичким издањима наших писаца је зло, и не мало, и не од јуче“, Младен Лесковац ће, као нека врста књижевно-историјског просветитеља, рећи и шта су то критичка издања и шта она доносе: „Једном речју, треба то да буду таква издања која ће ако и не у потпуности (што никада није могућно), а оно бар приближно (колико је то остварљиво па стога и нужно), моћи заменити постојеће рукописе и сва важнија, за пишчева живота објављена издања, и тако дати целокупну развојну линију једнога писца, каткада и заплетен пут од првих нацрта до коначнога дела, па на тај начин – начин једино могућан – обезбедити,

потпомоћи и пожурити њихово потпуније разумевање и тумачење“. А зашто је Младену Лесковцу толико важно „потпуније разумевање и тумачење“ српских писаца? Због тога каже он сам што се данас „код нас на проучавању наше књижевне и друштвене прошлости ради на све стране, у неколико средишта, а много и интензивно; и када на томе подручју ради и знатан број младих а каткад врло плодних радника, као никада раније“. Ако је тако било крајем педесетих година прошлог века, данас је и много више проучавалаца српске књижевности и код нас и у свету, па је и потреба за критичким издањима дела српских писаца још израженија. А та издања су, како Лесковац каже, „потреба наше данашње науке о књижевности, у њима је захтев и услов за унапређење наших књижевних и друштвених студија“.

И пошто сваки проучавалац књижевности у први план истура подручје свог непосредног интересовања, Младен Лесковац ће највише говорити о потреби израде критичких издања дела писаца епохе којом се бавио, дела Доситеја Обрадовића, Бранка Радичевића и Лазе Костића. А велики посао српске културе нашега времена који је неоправдано дуго чекао на реализацију јесте израда и објављивање критичког издања дела Иве Андрића. А то издање је важно не само због тога што је реч о једном тако великом писцу, који је у великом броју земаља основна легитимација српске књижевности и културе, већ и због тога што је реч о писцу са низом додатних специфичности. Једна од њих је садржана и у чињеници да је Иво Андрић писац који је, понекад и са више него видљивим негодовањем, одбијао да се на било који начин укључи у тумачење својих дела. Прихвативши Гетеову лозинку „уметничко је да ствара, а не да говори“, Андрић је, слободно се може рећи, био опрезан и према самој критици и њеној улози и тој теми се више пута враћао у својим разговорима са Љубом Јандрићем, мада је критички одзив на његова дела од почетка па до књиге *Лица* из 1960. године био више него повољан по писца. У говору приликом примања Нобелове награде, Андрић ће, идући баш за оваквим својим уверењима, рећи: „Али кад је у питању писац и његово дело, зар не изгледа помало као неправда да се од оног који је створио неко уметничко дело, поред тога што нам је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже још нешто о себи и о том делу?“ А у разговорима са Костом Димитријевићем Андрић ће указати на суштински разлог зашто би морало бити важно дело а не писац: „Писац-уметник доживљава мање-више исто што и сви ми остали; питање је само како он то доживљава и, нарочито, какав уметнички облик, какво тумачење од опште важности он свом доживљају даје; кратко речено: какво уметничко дело ниче из тог доживљаја. По том делу, и само по том, он

је оно што је, тј. писац и уметник, и по томе са само разликује од нас осталих људи који живимо истим или сличним животом.“ Колико Андрић није волео да говори о себи сведочи и чињеница да је у једној прилици на питање да ли је у нечему што се тиче његовог књижевног посла направио грешку одговорио потврдно, истичући да је грешка то што није почео да објављује под псеудонимом, пошто би тако неповратно себе одвојио од свог књижевног света. А кад се ова димензија Андрићевог разумевања односа између пишчеве личности и дела пренесе у шири контекст и постави на подлогу коју обликују модерне књижевне теорије, види се изненађујуће дубок склад. Наиме, скоро све књижевно-теоријске школе које су се јавиле током XX и на почетку нашег века, супротстављајући се тако својим претходницима, нагласак стављају на само дело, на оно што је Младен Лесковац назвао „разумевање и тумачење“.

Стављајући у свакој прилици у средиште интересовања сâмо дело, али показујући онда кад говори о другим писцима, а сам је радо истицао да су за њега Вук и Његош увек били на првом месту међу писцима о којима је пристајао да говори, колико је важно да уметничко дело захвати дубоке историјске и митолошке корене једне културе, Андрић је тако посредно скретао пажњу на оно што је у *Разговору са Гојом* добило и онолико експлицитан облик колико је то за Андрића уопште било прихватљиво: „Збуњиван дуго оним што се непосредно дешавало око мене, ја сам у другој половини свога живота дошао до закључка: да је узалудно и погрешно тражити смисао у безначајним а привидно тако важним догађајима који се дешавају око нас, него да га треба тражити у оним наслагама које столећа стварају око неколико главнијих легенди човечанства.“ Чим се поведе реч о „главнијим легендама човечанства“, постаје јасно да је Иво Андрић писац који у своја дела укључује разноврсну грађу, свеједно да ли та грађа потиче из сваковрсних садржаја живота на који пишчев поглед пада у свакодневним ситуацијама или се за том грађом трага по архивима. Сам Андрић је у разговорима са Љубом Јандрићем, али и у другим приликама, скретао пажњу на то да је, пишући *Травничку хронику*, али и причу о Али-паши Ризванбеговићу, провео много времена у архивима и прочитао силне историјске списе: „ја сам добар део младости и живота провео по архивама и библиотекама у Будимпешти, Кракову, Цариграду, Бечу, Риму, Ватикану, Мадриду, Берлину, Паризу и другим градовима Европе. Без претеривања могао бих рећи да сам преврнуо готово сваки документ који се односи на прошлост Босне, а да не говорим о штампаној литератури.“ А кад писац користи изванкњижевну грађу у великом обиму и са великом учесталешћу, логично је да

и његов приповедачки поступак буде веома сложен, пошто ту грађу непрекидно треба повезивати са судбинама јунака, пошто њу треба, другим речима, подвргавати уметничкој функцији, што све води ка закључку да поједина дела могу имати дугу генезу која се само кроз критичко издање дела може верно реконструисати са свим потребним појединостима. И зато се и може рећи да је Андрић наш прозни писац који тражи тумача који уме и може веома скрупулозно да рашчлањује његов текст и да, речима Богдана Поповића, критичара који је био посебно осетљив на „ситне појединости“ у књижевном тексту, покаже да се баш из тих појединости образују уметнички квалитети „на којима се дижу, у много спратова, све шири ефекти, све оштрије особине уметничких дела“. Иво Андрић је у Иви Тартаљи добио таквог тумача и зато је књига *Приповедачева естетика* и заузела највише место у разуђеној библиотеци тумачења Андрићеве прозе.

Постоји још један разлог због ког се критичко издање Андрићевих дела указује као изузетно важан задатак српске филологије данас. У „Начелима за критичка издања“ која је Српска академија наука и уметности објавила 1967. године каже се да „под критичким издањем подразумева се издање које у највећој могућој мери верно и аутентично васпоставља оригинални текст некога дела, тако да се на основу таквога издања може у потпуности сагледати ауторова воља у погледу мисли, стила и језика; то васпостављање истовремено треба да што тачније прикаже читав стваралачки поступак у настанку дела“. Критичко издање чије су прве књиге пред нама треба да покаже да је Андрић, у стваралачком процесу, ретко мењао основна решења, али да су оне „ситне појединости“ биле, врло често, његова највећа брига. А оно о чему је Андрић водио највише рачуна је језик. О томе, додуше у једном сасвим посебном облику сведочи и преписка коју је Андрић водио са Петром Шегедином, секретаром Матице хрватске, током 1946. и 1947. године. Повод за преписку је била намера Матице хрватске да објави књигу Андрићевих приповедака. Обраћајући се Матици хрватској, Андрић упућује само једну молбу: „Правопис би остао неизмењен, онакав какав је у којој приповетци.“ А онда 1947. године Андрић каже да уз исправљене текстове приповедака шаље и речник. Кад добије одштампану књигу и кад види „да су у мом тексту на много места мењани и језик и правопис, и то мењани не само грубо и неписмено, него чак и недоследно“, Андрић ће издавача обавестити да одштампану књигу не може да прихвати као своју зато што и: „И усмено и писмено било је између нас утврђено да текст остаје неизмењен. Ни писмена ни усмена обавеза није одржана.“ И ако је овде било посреди нешто сасвим специфично, нешто што се можезначи-

ти као кроатизација језика Андрићевих приповедака (облик „хришћанин“ је замењиван обликом „кршћанин“, реч „услов“ је замењивана речју „увјет“) – од чега се Андрић морао бранити и по линији свог припадања српској књижевности – много је случајева кад је реч о нечем сасвим другом, о лекторским интервенцијама које писац није био спреман да прихвати (понекад је о тим интервенцијама говорио с правим огорчењем) и о штампарским грешкама, које су га чиниле дубоко несрећним. И тај однос према штампарским грешкама је и утицао на то да у разговорима са Љубом Јандрићем Андрић као уистину редак светао пример издвоји *Травничку хронику* у издању Државног издавачког завода Југославије, под старањем Марка Ристића, а на папиру који је био заробљен из неког мађарског брода на Дунаву: „Иако је *Травничка хроника* доживела доцније многа издања ово прво је испало с највише пажње и са свега неколико штампарских грешака, зато га се тако радо сећам“.

Све су ово разлози да се приступи изради критичког издања дела Иве Андрића и они показују да је реч о једном од најсложенијих филолошких послова, да је реч о послу који могу и морају да раде и добри зналци и велики посвећеници, они који, како је то рекао Младен Лесковац, могу овом послу да приступају, уз све остало, и са „страхопоштовањем“. Нема сумње да сâмо Андрићево дело изазива страхопоштовање, чак и онда кад му приступамо као обични читаоци, али где наћи проучаваоце књижевности спремне да уђу у врло одговоран а споља гледано неатрактиван и у нашој средини и слабо познат посао? Ми смо их потражили у нашим научно-образовним и научно-истраживачким установама, на Филолошком факултету, на Учитељском факултету и у Институту за књижевност и уметност, узимајући баш оне који имају или реално искуство у раду на критичким издањима или доказану способност за марљив истраживачки рад. А уз све друге врлине наши приређивачи појединачних књига у оквиру првог кола *Критичкој издања дела Иве Андрића* морали су имати још једну. Приказујући својим слушаоцима на Великој школи положај науке о књижевности, Светислав Вуловић је далеке 1881. године, истакао да је тај положај врло неповољан и због тога што је наука о књижевности подручје у коме се „ни два мислиоца не слажу“. Кад се ради на критичком издању мора се полазити од јединствених и за све обавезних начела, мора се у врло високој мери сарађивати са осталим приређивачима, поготову што се пролази кроз исту грађу, у истим установама и архивама, што се морају решавати, мање-више, исти проблеми. Зато сада можемо да кажемо да су проф. др Зорица Несторовић, проф. др Слађана Јаћимовић и доценти Милан Алексић и Драгана Грбић као и мастер

Марија Благојевић показали да у нашој филологији постоје циљеви до којих се стиже кроз заједнички рад. Прво коло *Критичкој издања дела Иве Андрића* је у овом тренутку резултат са двоструким значењем: оно је и путоказ за оне који ће радити на књигама за наредна кола, али је и тако потребан ослонац. Јер се у велике послове не може улазити без самопоуздања. А овакви подухвати и служе јачању самопоуздања и наше филолошке заједнице и културе којој служимо!

Зорица Несторовић

ПОВРАТАК ПИСЦУ И Његовом делу

Критичко издање дела неког писца у центар поставља повратак самом писцу. Њему се враћамо да бисмо – парадоксално – изнова од њега пошли. Јер, рад на историјском критичком издању у суштини представља реконструкцију – на основу сачуване и расположиве грађе – сваког корака који је писац прешао на путу стварања неког дела. Отуда *Критичко издање дела Иве Андрића* о чијем првом колу данас имамо част и задовољство да говоримо, представља пре свега сусрет са самим Андрићем. Шта из тог сусрета проистиче?

Наша наука о књижевности не може се похвалити великим бројем критичких издања дела нове српске књижевности. Ретки су, али и сваке хвале вредни напори који су у том смислу обележили развој текстологије нове српске књижевности попут оних који за свој резултат имају критичка издања дела писаца нове српске књижевности као што су – поменимо само неке – Милош Црњански, Бранко Радичевић, Ђура Јакшић, Десанка Максимовић, Момчило Настасијевић. У највећем броју случајева ова прегнућа су показатељ *персоналној начела* у нашој науци о књижевности. То значи да су носиоци посла најчешће били појединци који су успоставили одређене стандарде у постојећој традицији критичког приређивања дела писаца који припадају новој српској књижевности.

Прво коло *Критичкој издања дела Иве Андрића* у издању Задужбине Иве Андрића представља резултат рада на научноистраживачком пројекту који се развијао у неколико етапа. У напомени издавача која се налази на крају сваке од пет књига објављених у овом колу о првом кораку читамо следеће:

„Извршни одбор Српске академије наука и уметности, на основу предлога Одељења језика и књижевности САНУ, на седници од 9. VI 2016. године, донео је одлуку да се за чланове Управног одбора За-

дужбине Иве Андрића именују академик Миро Вуксановић, академик Душан Ковачевић, дописни члан САНУ Горан Петровић, проф. др Радивоје Микић, проф. др Срето Танасић, проф. др Стојан Ђорђевић, књижевник Радован Бели Марковић, новинар Радован Поповић и проф. др Стојан Дабић. На иницијативу академика Мира Вуксановића, председника, и проф. др Радивоја Микића, потпредседника, Управни одбор Задужбине је, на Другој радној седници одржаној 15. IX 2016. године у просторијама Задужбине, донео одлуку о почетку рада на критичком издању дела Иве Андрића. Том приликом, изражавајући чврсту спремност и јасно опредељење да се започне рад на најакрибичнијем филолошком издању дела Иве Андрића, који је деценијама одлаган, установио је Уређивачки одбор и за његове чланове именовоа академика Мира Вуксановића (председник), проф. др Радивоја Микића (потпредседник), др Жанету Ђукић Перишић, проф. др Зорицу Несторовић (руководилац пројекта и уредник) и Биљану Ђорђевић Мироња (секретар).¹

Након тога формиран је приређивачки тим од пет чланова од којих је сваки члан преузео критичко приређивање једне од пет збирки приповедака које је Иво Андрић приредио и објавио за свог живота. Наводимо их према хронологији објављивања пишчевих збирки приповедака:

1. Иво Андрић, *Приповејке*, Српска књижевна задруга, Београд, 1924. (приредио доц. др Милан Алексић),
2. Иво Андрић, *Приповејке*, Српска књижевна задруга, Београд, 1931. (приредила проф. др Зорица Несторовић),
3. Иво Андрић, *Приповејке II*, Српска књижевна задруга, Београд, 1936. (приредила др Драгана Грбић),
4. Иво Андрић, *Нове приповејке*, Култура, Београд, 1948. (приредила мср Марија Благојевић),
5. Иво Андрић, *Лица*, Младост, Загреб, 1960. (приредила проф. др Слађана Јаћимовић).

У складу са идејом о пројектном заснивању критичког приређивања дела Иве Андрића, урађена су и усвојена „Начела за критичко издање дела Иве Андрића“. Израсла на укрштају: 1) литературе из области текстологије како оној која припада српској науци о књижевности (*Начела за критичка издања*, САНУ, Београд, 1967; Душан Иванић, *Основи текстологије. Увод у текстологију нове српске књижевности*).

¹ „Напомена уз Прво коло Критичког издања дела Иве Андрића“, у: *Иво Андрић, Приповејке, Српска књижевна задруга, Београд, 1931*, Критичко издање дела Иве Андрића, коло I, књ. 2, приредила Зорица Несторовић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017, 653.

сти, Београд, Народна књига/Алфа, 2001), тако и оној која је обележила развој текстологије у свету; 2) постојеће приређивачке праксе и 3) природи и разноврсности грађе која је везана за критичко приређивање Андрићевих збирки приповедака, „Начела“ представљају научноистраживачку платформу у раду на критичком приређивању Андрићевих приповедака заједничку за све приређиваче књига Првог кола КИДИА. Јер, у њима су објашњени сви текстолошки принципи и детаљно описани сви поступци критичког приређивања. На тај начин су одређене и профилисане процедуре научноистраживачког рада и то од прегледања грађе, начина њеног описивања, израде критичких напомена, установљивања основног текста, заснивања аргументације, преко разрешавања статуса ауторизованог и неауторизованог издања неке Андрићеве приповетке, одређивања статуса варијанте са којим је у тесној вези разрешавање проблема односа штампарских грешака и супстанцијалних промена у тексту приповетке, до детаљног дефинисања принципа сиглирања. Структура сваке појединачне књиге Првог кола КИДИА устројена је на исти начин и садржи следеће елементе: 1) основни или канонски текст приповетке; 2) критички апарат односно варијанте; 3) библиографија издања те приповетке до пишчеве смрти; 4) додаци: 4.1. верзије; 4.2. рукописна грађа и 4.3. аргументацијско-илустративни материјал; 5) општи принципи и начин приређивања; 6) приређивачки коментари за сваку приповетку посебно и за сваки додатак посебно и 7) речник непознатих и мање познатих речи и израза.

Иницијатива председника УО Задужбине Иве Андрића академика Мира Вуксановића и потпредседника УО Задужбине Иве Андрића проф. др Радивоја Микића настала је с пуном свешћу да научни пројекат *Критичко издање дела Иве Андрића* може покренути један нов, стратешки осмишљен и пројектно утемељен правац развоја у нашој науци о књижевности. Он се појављује у оном тренутку српске науке о књижевности и истраживања Андрићевог дела као природни наставак већ реализованих фундаменталних пројеката у овој области које је Задужбина Иве Андрића организовала у сарадњи са водећим институцијама српске науке и културе као што су Српска академија наука и уметности и Библиотека Матице српске. Ту пре свега мислимо на израду каталога Личног фонда Иве Андрића који се чува у Архиву Српске академије наука и уметности² и свеобухватне и сводне *Библиографије Иве Андрића (1911–2011)*³, али и активности Задужбине Иве

² Олга Мучалица, Анђелија Драгојловић, *Иво Андрић. (1892–1975). Лични фонд. Каталог*. Београд: Задужбина Иве Андрића, 1988.

³ Љиљана Клевернић, Ката Мирић, Меланија Блашковић, Весна Укропина, Даниела Кермеци, Слађана Субашић, Марија Ваш, *Библиографија Иве Андрића*

Андрића међу којима посебно место припада објављивању критички приређене архивске грађе на страницама *Свезака Задужбине Иве Андрића*. Тако се потврђује она максима која каже да је за сваки велики скок потребан и велики залет.

У реализацији овако важног, обимног и захтевног научног пројекта, од изузетне важности била је колегијална помоћ и разумевање свих оних институција које током дугог низа година брижљиво чувају грађу везану за нашег писца Иву Андрића. Стога се о сарадњи Задужбине Иве Андрића и приређивача књига Првог кола КИДИА са овим институцијама говори и у „Општим принципима критичког приређивања збирки приповедака Иве Андрића” и у напомени издавача у којој се истиче да је Задужбина Иве Андрића, „током реализације Првог кола *Критичкој издања дела Иве Андрића*, ојачала дугогодишњу сарадњу са институцијама у којима се чува архивска грађа везана за живот и рад Иве Андрића – Архивом Српске академије наука и уметности, Спомен-музејем Иве Андрића, Народном библиотеком Србије и Српском књижевном задругом. Тим поводом остварила је сарадњу и са Историјским архивом Београда и Архивом Србије. Приређивачи књига Првог кола *Критичкој издања дела Иве Андрића* важан део својих истраживања обавили су у наведеним институцијама. Свим установама захваљујемо на пруженој подршци у раду у виду архивске грађе и колегијалне сарадње, као и на разумевању значаја критичког издања за историју српске књижевности и културе.“⁴

Критичко издање дела Иве Андрића је историјско критичко издање. У свим националним наукама о књижевности које се сматрају узоритим у текстолошкој традицији, овај тип критичког издања стоји на почетку критичког приређивања неког дела. Јер, да би се приступило било ком другом типу критичког приређивања неког дела, неопходно је најпре одредити основни или канонски облик његовог текста. А да бисмо до тога дошли, нужно је на акрибичан, аргументован и објективан начин, имајући на уму расположиву грађу, истражити све околности које упућују на онај његов облик који представља израз последње пишчеве воље. Не зна се која ситуација представља већи изазов – да ли она када не постоји сачувана архивска грађа која би приређивачу критичког издања у доношењу те одлуке помогла, или она када архивска грађа постоји у толикој мери да се мора водити рачуна

(1911–2011). Београд: Задужбина Иве Андрића, Српска академија наука и уметности; Нови Сад: Библиотека Магице српске, 2011.

⁴ „Напомена уз Прво коло Критичког издања дела Иве Андрића“, стр. 654–655.

о сваком детаљу, а процене и одлуке доносити не само на основу става шта свакако нешто јесте, већ и на основу онога шта нешто ни у каквом смислу не може бити.

Приређивачи критичког издања збирки приповедака Иве Андрића имали су пред собом уредно и одлично сачувану обимну и врло разноврсну архивску грађу што је резултирало врло развијеним приређивачким коментарима. У свакој од ових пет књига налазе се прилози Андрићевој биографији, реконструкција бројних околности његовог живота и рада, драгоцене грађа која до сада није навођена. Истовремено, на основу предочених коментара продубљују се постојећи али остварују и нови увиди у оно што се може назвати стваралачком инвенцијом Иве Андрића. То се пре свега односи на закључак да је наш писац најчешће врло мало мењао текст неке своје приповетке гледано од њене прве штампане варијанте, као и да су у питању промене које су ишле ка семантичком, стилском и лексичком прецизирању већ постојеће мисли и израза. Занимљиви увиди остварују се поређењем сачуваних рукописа одређених приповедака, њихових концепата и одломака који су каткад расути по пишчевим бележницама и свескама, исписима из историографске грађе и коментарима прочитане литературе. Захваљујући критичком приређивању откривени су бројни детаљи везани за Андрићев рад и први пут предочена изузетно разуђена рукописна грађа која је претходила првим штампаним издањима неких од његових најпознатијих приповедака. Пут промена текста неке његове приповетке од сачуване рукописне грађе до штампаног издања први пут је реконструисан до танчина.

На основу постојећих Андрићевих библиографија успостављена је библиографија свих издања које је нека његова приповетка имала закључно са 1975. годином. Свако издање је прегледано. На основу расположиве и доступне архивске грађе (уговори, кореспонденција, спискови штампарских грешака, изводи о хонорарима...) предочене су околности његове припреме и штампе, анализирани пишчеви лични примерци тог издања уколико постоје, рашчитане и представљене све маргиналије на овим примерцима. Свако појединачно издање упоређено је са основним текстом. На основу неколико параметара установљено је шта представљају штампарске и коректорске грешке, а шта супстанцијалне промене у самом тексту па је на основу свих елемената одређено да ли је неко издање варијанта или не. Због расположиве грађе и природе самих издања, као и пишчевог односа према појединачним објављивањима његових приповедака, у приређивачким коментарима дат је осврт на свако појединачно издање, без обзира да ли је у питању варијанта или не, а са основним текстом у оквиру

критичког апарата донете су разлике које постоје у односу *варијанџа* – *основни џекси*. Посебно место припада и речнику у којем је тумачење речи дато на основу неколико слојева међу којима пажњу привлаче како начин на који је сам Андрић бројним преводиоцима својих дела на стране језике објашњавао значења појединих речи и израза, тако и маргиналије у пишчевим личним примерцима појединих издања.

На тај начин добили смо критичко издање неких од Андрићевих најпознатијих приповедака као што су „Мустафа Маџар“, „Ћоркан и Швабица“, „Љубав у касаби“, „Мара милосница“, „Мост на Жепи“, „Аникина времена“, „Напаст“, „Жеђ“, „Свадба“, „Прича о кмету Симану2, „Злостављање“, „Зеко“, „Лица“, „Бајрон у Синтри“, „На сунчаној страни“ итд.

Критичко приређивање збирки приповедака које је овај велики писац српске књижевности приредио и објавио за свога живота, разоткрило је истинитост једног става Вука Стефановића Караџића којем је Иво Андрић посветио неколико својих студија и увек му се изнова враћао у разним поводима. Тај став је и сам Андрић прибележио у једној од својих бележница и он гласи: „Али ће ми слабо ко вјеровати и разумјети, како је приповијетке тешко писати!“⁵

Приређивачи који су радили на изради првих пет књига *Критичкој издања дела Иве Андрића* чине тим од петоро научних истраживача – историчара српске књижевности. Потпуно неуобичајен за нашу науку о књижевности, овај тимски рад постао је добар пример праксе научноистраживачког рада у којем и најстарији чланови задржавају истраживачки полет најмлађих а најмлађи имају свест о одговорности која је својствена најстаријима. Тимски рад је био наш ослонац. Захваљујући тимском духу проблеми су претварани у изазове, напори у задовољство заједничког рада а одговорност у част. Једино смо захваљујући тимском раду успели да у року и у складу са највишим текстолошким стандардима критички приредимо пет збирки приповедака Иве Андрића. На то нас обавезује дело нашег писца за које је он одликован највећим признањем – Нобеловом наградом за књижевност. Признањем чији се детаљ налази на корицама књига Првог кола *Критичкој издања дела Иве Андрића*, верно пренет цртежом госпође Наталије Петровић, техничког уредника књига Првог кола КИДИА, захваљујући чијем великом труду и приљежности ова издања имају изузетно леп графички дизајн.

У једној од својих бележница – познатој *Црној књизи* – Андрић

⁵ Иво Андрић, „2. Црна књига“, у: Иво Андрић, *Свеске. Дневници*, Сабрана дела у двадесет књига, књ. XVIII. Београд, Штампар Макарије; Подгорица, Нова књига, 2011, 15.

је забележио: „Сваки се успех, у ствари, састоји од самих савладаних тешкоћа.“⁶ Чланови приређивачког тима Првог кола *Критичкої издања дела Иве Андрића*, поштоване и драге колегинице и колега Милане Алексићу, Драгана Грбић, Марија Благојевић и Слађана Јаћимовић, хвала вам што смо стазу рада на критичком издању Андрићевих приповедака корак за корак и корак у корак заједно прешли. Овом приликом желим да у наше име захвалим професору Радивоју Микићу и академику Миру Вуксановићу најпре на могућности да учествујемо у једном од примарних научноистраживачких изазова нашег доба, а затим и на несебичној подршци и помоћи да наши кораци на тој стази буду умногоне олакшани.

Критичко издање представља место најблискијег сусрета са неким писцем. Наш сусрет са Ивом Андрићем открио нам је његов стваралачки напор да у сваком детаљу постигне максимум, али и потврдио оно што смо на основу његових дела интуитивно осећали – да је приповедање начин његовог живота, да оно јесте прави израз његовог бића и да је текст својих приповедака носио у себи као аутентични израз свог постојања којем је мало било потребно да буде преточен у запис. Трагови о томе запретани су у издањима његових приповедака. Андрићева писма уредницима издавачких предузећа чувају траг о томе да наш писац никада није дозвољавао да се његов текст мења, да је водио рачуна о свим штампарским грешкама, посебно о оним које извитоперавају основну мисао и дају значење речима и реченица које он није желео да они имају. Ако бисмо могли да издвојимо основни принцип критичког приређивања Андрићевих збирки приповедака, онда би то свакако био принцип поштовања пишчеве воље и чувања аутентичности његовог текста у апсолутној мери. Сваки приређивач имао је на уму да се не сме никада огрешити о ову аутентичност.

⁶ *Исјо*, 37.

